

Kuidas Itaguaí endale hullumaja sai

Itaguaí linnakese kroonikates on kirjutatud, et kaugetel aegadel elas seal üks arst, doktor Simão Bacamarte, kohaliku aadliku poeg, kogu Brasiilia, Portugali ning ka Hispaania ja selle asumaade kõige tähtsam tohter. Ametit õppis ta Coimbras ja Padovas. Kolmekümne nelja aasta vanuselt tuli ta Brasiiliasse tagasi; kuningas ise ei suutnud teda veenda, et ta jääks Coimbrasse sealset ülikooli juhtima või Lissaboni monarhia äriasjade eest hoolt kandma.

„Minu ainuke siht on teadus,” ütles ta Tema Majesteedile. „Ja minu maailm on Itaguaí.”

Nõnda öelnud, asus ta Itaguaísse elama ning pühendas end kogu ihu ja hingega teadusele, ravitses ja luges, luges ja ravitses ning tõestas oma salvide ja määrete abil teoreeme. Neljakümneaastaselt abiellus ta kahekümne viie aasta vanuse kohtunikulese Dona Evarista de Costa e Mascarenhasega, kes polnud ei ilus ega sümpaatne. Doktor Bacamarte onu, vägev pakakütt¹ Issanda ees, niisama otsekohene mees nagu doktor isegi, pani säärast valikut imeks ja ka ütles seda. Simão Bacamarte seletas talle, et Dona Evaristal on esmajärgulised füsioloogilised ja anatoomilised omadused: hea seedimine, korrapärane uni, ühtlane pulss ja suurepärane silmanägemine; nõnda on ta suuteline sünnitama tohtrile tugevaid, terveid ja tarku lapsi. Kui nende andide kõrval – ja mis võiks teadlasele peale selle veel huvi pakkuda? – ei ole Dona Evaristat õnnistatud kaunite näojoontega, siis ei ole siin midagi kurta, vaid tuleb tänada Jumalat, kuna nõnda pole temal ohtu abikaasa eksklusiivse, üksikasjaliku ja vulgaarse vaatlemise tõttu teadust unarusse jätta.

Dona Evarista pettis doktor Bacamarte lootusi – ei sünnitanud ta tugevaid ega nõrkugi lapsi. Teadus kaldub loomu poolest olema kannatlik; meie tohter ootas kolm, siis neli, lõpuks viiski aastat. Seejärel uuris ta küsimust põhjalikult, luges üle kõigi araabia ja teiste maade autorite teosed, mille oli Itaguaísse kaasa toonud, küsis nõu Itaalia ja Saksamaa ülikoolidest, ning viimaks soovitas naisele spetsiaalset dieeti. Lugupeetud proua, kes oli harjunud toituma üksnes Itaguaí maitsvast sealihast, ei võtnud aga abikaasa ettekirjutusi kuulda; just tema sõnakuulmatus – mis oli mõistetav, kuid sellele vaatamata vääriru – põhjustas Bacamartede dünastia lõpliku hävingu.

Kuid teadusel on sõnulseletamatu anne ravida kõik hädad; meie tohter sukeldus ülepeakeela arstiteaduse teooriasse ja praktikasse. Lõpuks hakkas üks selle teaduse haru talle

¹ Paka – Kesk- ja Lõuna-Ameerika metsanärliline. – *Siin ja edaspidi tõlkija märkused.*

eriliselt silma – see oli psüühika valdkond, ajuhaiguste uurimine. Toona polnud ei koloonias ega terves kuningriigis ainsatki selle ala asjatundjat, valdkond oli kehvasti läbi uuritud, et mitte öelda – sootuks uurimata. Simão Bacamarte taipas, et Portugali ja eriti Brasiilia teaduse ees avanes võimalus ehtida end „närtsimatute loorberitega” – nagu ta ise ütles, ehkki lasi oma vaimustusel välja paista vaid koduseinte vahel; seltskonnas jäi ta alati tagasihoidlikuks, nagu teadusejüngri kohane.

„Hingetervis,” hüüatas ta, „on arsti kõige väärikam tegevus.”

„Tõelise arsti,” parandas teda Crispim Soares, linnakese apteeker, tema sõber ja seltsiline.

Muude pattude seas panid kroonikud Itaguaí valitsejatele pahaks ka seda, et vaimuhaigete eest sugugi hoolt ei kantud. Nõnda et iga märatsevat hullu ilma igasuguse ravita tema omas kodus luku taga hoiti, saatuse hooleks jäetuna, kuni surm temalt viimaks elunatukese viis; niisama ullikesed aga käisid linna peal vabana ringi. Simão Bacamarte otsustas seda kahetsusväärset kommet viivitamatult muuta; ta palus linnanõukogult luba võtta hoonesse, mille lubas oma kulu ja kirjadega ehitada lasta, ravile kõik Itaguaí ning ümberkaudsete suurte ja väiksemate linnade hullu-meelsed, ning avaldas lootust, et kui patsiendi perekond ei suuda ravi eest tasuda, siis teeb seda linnavalitsus. Ettepanek ajas kogu linnakese põneville ja kutsus esile tugevat vastuseisu – eks ole ju absurdseid või koguni kahjulikke harjumusi alati väga raske välja juurida. Mõte panna hullud ühte majja üheskoos elama tundus nii mõnelegi otsekui hullumeelsuse märk ning leidus neidki, kes tohtri enda abikaasale sellesisulisi vihjeid tegid.

„Kuulge, Dona Evarista,” ütles talle kohalik vikaar isa Lopes, „te peaksite oma abikaasa vahepeal Rio de Janeirosse saatma, las tuulutab ennast natuke. Päevast päeva aina uurida ja puurida, see pole hea, see hakkab mõistuse peale.”

Dona Evarista jäi ehmatusest keeletuks. Ta läks oma mehe juurde, ütles talle, et „tal on mõningaid soove”, ja eriti üks – minna Rio de Janeirosse ja süüa seal kõike, mida talle teatava asja pärast on soovitatud. Kuid tänu oma suurele tarkusele nägi meie suurmees abikaasa plaani läbi ning vastas talle naeratades, et pole vaja karta. Seepeale läks ta linnanõukogu ette, kus parajasti tema ettepanekut arutati, ning kaitses seda nii sõnaosavalt, et enamik linnaisasid tema palve heaks kiitsid, kehtestades ühtlasi uue maksu, mille abil oli võimalik tasuda vaesemate patsientide ravi, elamise ja toidu eest. Maksu küsimust ei olnud lihtne lahendada, sest Itaguaís olid kõik asjad juba isegi maksu all. Pärast pikka arutamist lepitati kokku, et matustel lubatakse surnuvankrit vedavad hobused kaunistada kahe ehissulega. Kes soovib hobuseid niisugusel viisil ehtida, maksab linnale kaks testooni iga tunni eest, mis jääb lahkunu surma ja kalmistul toimetatava viimse õnnistamise vahele. Linnasekretär läks uuest maksust

saadava tulu arvestamisega sassi ja siis ütles üks linnanõukogu liikmetest, kellel tohtri ettevõtmisse sugugi usku ei olnud, et targem oleks sekretäri asjatust vaevast säästa.

„Mingeid rehkendusi pole vaja,” ütles ta, „sest doktor Bacamarte ei jõua selle asjaga nagunii mitte kuhugi. Kas on varem nähtud, et kõik hullud pannakse ühte majja kokku?”

Auväärt linnaisa eksis; tohter sai kõigega hakkama. Kui luba käes, algas kohe ehitamine. Hoone asukohaks sai Rua Nova, mis oli tollal Itaguí kõige ilusam; majal oli kummagi külje peal viiskümmend akent, keskel sisehoov ja sees suur hulk palateid patsientide tarvis. Doktor Bacamarte oli suur araabia kultuuri asjatundja ning ta avastas Koraanist, et Muhamedi meelest tuli vaimuhaigeid austada, kuna Allah on neilt võtnud mõistuse, et nad ei saaks pattu teha. See mõte tundus talle ilus ja sügav ning ta lasi selle raiuda hoone fassaadile; ent kuna ta pelgas, et see võib pahandada vikaari ning seega kaudselt ka piiskoppi ennast, omistas ta mõtte Benedictus VIII-le, teenides oma vaga valega ära selle, et isa Lopes talle lõunalauas tolle silmapaistva paavsti eluloo ära jutustas.

Asutuse nimeks sai Roheline Maja – akende järgi, mis olid esimest korda Itaguái ajaloo rohelised. Avamine oli suurejooneline; seitse päeva kestvatele pidustustele voolas rahvast kokku kõigist lähedastest ja kaugetest küladest ja linnadest ning koguni Rio de Janeirost. Palju hulle oli juba kokku kogutud ja sugulased said näha, missuguse isaliku hoole ja kristliku armuga nende eest edaspidigi hoolt kantakse. Dona Evarista, kellele abikaasa tähetund väga meelt mööda oli, pani selga uhked rõivad ning kaunistas ennast ehete, lilleõite ja siidiga. Neil mälestusväärsetel päevadel oli ta tõeline kuninganna; igaüks külastas teda kaks või suisa kolm korda, mis oli küll tollaste vaoshoitud ja ontlike kommetega vastuolus, ning teda mitte ainult ei kiidetud, vaid ka meelitati; meelitati, kuna – ja see teeb toonasele seltskonnale suuresti au – temas nähti suurvaimu, silmapaistva inimese abikaasat ning kui teda võidigi kadestada, siis oli tegemist imetlejate püha ja ülla kadedusega.

Nädalaga said avalikud pidustused läbi; lõpuks ometi oli Itaguí saanud endale hullumaja.